

# Centenáriumi dohogás

Altalában kétféle főváros van: olyan, amelyik azért lett főváros, mert már előtte is nagy város volt, és az olyan, amelyik azért lett nagy város, mert fővárossá jelölték ki. Budapest az utóbbiak közé tartozik. Pest sokáig csak egyike a parlamenti Magyarország városainak, nem nagyobb, mint Pozsony, Szeged, vagy éppen Debrecen. Csak amikor több kormányhivatal és az egyetem Budára költözik, s kezdik a két ikervárost fővárosként emlegetni, indul egyre rohamosabb fejlődésnek. A kiegyezés táján Pest 200 ezer lakosával kétségkívül az ország legnagyobb városa, de azért nem szabad azt hinnünk, hogy valaha is milliós világvárossá növekszik, ha nem történik közben valami, amit akkor minden hazafi — a száműzött Kossuthal az élen — „nagy nemzeti szerencsétlenségnek” tekintett, nagyobb, mint a mohácsi vésznél, vagy a világosi fegyverletételnél.

Ez a szuper-Mohács vagy szuper-Világos 1870 nyarán, pontosabban 1870. július 16-án következett be, akkor, amikor Andrássy gróf „felelős magyar kormánya” megszavaztatta az országgyűléssel azt a municipális törvényjavaslatot, amely az 1870:XLII. tc. néven vált törvényé, s amely megszüntette a megyék és a szabad királyi városok önkormányzatát, s azokat pusztán közigazgatási szervekké degradálta. Ma már valószínűleg hangzik, hogy egy közjogi kérdés ilyen vagy amolyan megoldása ily sorsdöntő befolyást gyakorolhatott a magyar nemzet jövőjére, de nem szabad elfelejtenünk, hogy mi, egy makacs történelmi folytonosság miatt az 1870:XLII. tc. unokái vagyunk, akiknek már atyái és nagyatyái is e törvénycikk uralma alatt nőttek föl, s így azt oly természetesnek találjuk, mint a levegőt, amelyet belélegzünk.

★

Bizonyos, hogy Magyarország ősi municipális alkotmánya az úrbérség és a céhrendszer megszűnésével eredeti tartalmát nagyjából elveszítette, de elvben mi sem akadályozta, hogy a régi keretet modern tartalommal töltsük meg. Példát vehettünk volna az angoloktól és a svájciaktól, akik a múlt század első felében sikeresen megreformálták öseiktől örökölt önkormányzati intézményeiket. Ehelyett Magyarország első „közös-ügyes” kormánya francia mintájú központosított közigazgatást vezetett be, természetesen Budapest székhellyel. A szabadságharc minden katonája, az ország minden hazafias polgára tudta és érezte, hogy ez nem más, mint a nemzet egyoldalú leszerelése a bécsi önkénnel szemben, hiszen a német hegemonia ellen vívott évszázados küzdelemnek az ősi megyei és városi önkormányzat volt mindig a bástyája. Kossuth Lajos turini száműzetéséből két tragikus hangú cikket küldött a „Magyar Újság”-nak; ezekben kérve kérte a nemzetet, ne dülje fel szabadsága és önálló léte alapjait, s világos érveléssel bizonyította, mennyire időtállóbb, életképebb és haladóbb a self-government rendszer a francia közigazgatási centralizmusnál, amelyet Eötvös József, a „magyar doctinaire”-ek jóhiszemű, de tévelygő vezére a „parlamentári ellenőrzés” fügefalevelével takargat. Bizonyosra vehető, hogy Széchenyi is, ha netalán megéri a kiegyezést követő néhány esztendő, Kossuth oldalán száll harcba az önkormányzati intézmények védelméért, már csak azért is, mert az angol politikai berendezkedést ösztönösen többre becsülte a franciánál.

★

Mi hajtotta Deákot és pártját az ősi municipális alkotmány feláldozására? A nemzetiségekkel szemben tanúsított bizalmatlanság? A történelmi osztály hallgatóságos megállapodása Béccsel, hogy ezután saját rezsiben folytatja Bach és Schmerling művét? A kormánypárt törekvése a hatalom monopó-

liumának a megszerzésére? Vagy, mint Jászi állítja, állásba kellett rakni az elszegényedett nemességet, s ez csak úgy lehetett, ha a tisztviselőket többé nem választják, hanem kinevezik? Bármi is az indítók, a következmények katasztrófálisak voltak. A centralizált közigazgatás elfojtott minden egészséges közéleti kezdeményezést, megbénította a társadalom természetes reflexeit, kiszolgáltatva az egész országot a bürokrácia sorvasztó uralmának. Így eshetett aztán meg, hogy egy nemzetet, amely évszázadokig harcolt a német gyámság ellen, 1914-ben bele lehetett rántani, kábultságával visszaélve, Bécs és Berlin oldalán olyan háborúba, amely szöges elentétben állt elemi érdekeivel.

Ennek a fatális benuvási folyamatnak Budapest volt úgyszólván egyetlen haszonélvezője. Széchenyi pest-budai elképzeléseit az a helyes gondolat vezette, hogy egy annyira decentralizált mezőgazdasági országban, aminő az akkori Magyarország volt, erős gazdasági és közlekedési központot kell teremteni. Ám mihelyt az önkormányzatok helyére „parlamentárisan ellenőrzött centralizált közigazgatás” lépett, Széchenyi elképzelései teljesen elidegenedtek és fonákul valósultak meg. A történelem kegyetlen iróniája, hogy valóra váltak maradi ellenfeleinek rémlátásai: Budapest, a vasúthálózat közepén, mint a hálójában kuporgó pók, magához ragad minden érték-többletet és szellemi értéket, s míg Budapest épül, szépül, gazdagodik, rohamos iramban fejlődik, körülötte a Vidék, a nagy magyar ugar elmerül a porban, a sárban, a nyomorban, a népbetegségekben, a testi és szellemi tunyaságban, az úri dáridózásban, a szinte ázsiai mozdulatlanosságban.

★

Ma már nem is tudjuk felfogni, milyen óriási fényűzés volt a múlt század második felében fővárost építeni egy nagy folyó két partján. A századfordulón Budapestnek már négy, a kor műszaki színvonalához képest nagyszerű hídja van, akkor, amikor a vidéki nép rozoga pallókon és fahidakon közlekedik, amelyeket tavasszal rendszerint elsodor az ár... A Duna két partját, mintha láztól kicserepesedett ajkak volnának, fényűző palotaszorok lepték el. Ehhez járultak a milliókat felemésztő presztízs építkezések: a királyi palota; az Országház; a Tözsdepalota — hogy csak azokat említsem, amelyek a hatalom fő komponenseit: az udvart, a történelmi osztályt és a kapitalizmust jelképezték. A Pest-építők nagyralátása nem ismert határt: előbb Bécsét és Párizst utánozták, lásd a Nagykörutat és az Andrássy utat — vajh ki tudja még, hogy Andrássy gróf miniszterelnök III. Napoleon és a boulevard-fúró Haussman báró babérajaira pályázott? Utóbb azonban már Párizs sem elégítette ki becsvágyukat, s most már egyenesen Londont próbálták utánozni, lásd neo-gótikus Országházunkat a Duna-parton, a House of Parliament pózában. Rana rupta et bos.

★

Egy aranyköpés szerint minden rosszban van valami jó. Mi is csak ezzel vigasztalódhatunk. Ha már megvan ez a nagy város, Közép-európa legnagyobb városa, szeretnünk kell, már csak azért is, mert akarva akaratlanul egy egész országgal fizettünk érte, egy tisztességes kis nemzet létérdekeit, jó hírét áldoztuk érte. S ha szeretjük, részeltet bennünket az urbánus civilizáció áldásaiban. De most az egyszer igazán szükséges, hogy Budapest kövesse hajdani példaképeit. London lakossága 1939 óta egy millió 400 ezerrel csökkent. Vagyis a fölös lakosságot a leendő suburb-okba terelve, el kell oszlatnunk a pesti demográfiai duzzanatot. Másik párhuzamos megoldás az lehetne, ha versenytársakat támasztunk Pestnek a nagyobb vidéki városokban.